

Murtuneet mielet, hajonneet hermot

Ville Kivimäki: Murtuneet mielet. Taistelu suomalaissotilaiden hermoista 1939–1945. WSOY 2013. 475 s.

Vuoden 2013 Tieto-Finlandia-palkinnon voittanut Ville Kivimäki on tunnustuksensa ansainnut. *Murtuneet mielet* on vaikuttava teos, joka kiehtoo yhtä lailla laajaa lukijakuntaa kuin ammattihistorioitsijaa. Teoksen vaikuttavuus ei perustu pelkästään sen aihepiiriin, suomalaisten sotilaiden kokemuksiin psyykkisiin ja psykosomaattisiin häiriöihin toisessa maailmansodassa. Toki aihe itsessään on suomalaisessa historiankirjoituksessa uusi, samoin Kivimäen edustama sotahistoriallinen näkökulma. Kirjan herättämä laaja kiinnostus voi johtua osaksi siitä, että siinä yhdistyy hienolla tavalla kaksi suomalaisia kiinnostavaa teemaa: ”sota” ja ”psyko” eli ikivihreä ”Suomi toisessa maailmansodassa” ja viime

vuosituhannen loppupuolella kasvanut kiinnostus ja kysyntä psykologista ja psykiatrista tietoa ja psykopalveluja kohtaan.

Erityisen ansiokkaaksi kirjan tekee Kivimäen herkkyyks tutkimusaiheensa herättämien kysymysten äärellä, mikä ei suinkaan verota sen analyttisyyttä. Siinä yhdistyy oivaltava analyysi ja pienillä eleillä esiin tuleva myötätunto ja ymmärrys sotilaspotilaiden kärsimyksiä kohtaan. Voisi sanoa, että aihepiiri tarvitsee juuri Kivimäen kaltaisen tutkijan, joka ei jää lukujen, faktojen ja viileän ulkokohtaisuuden pakkopaitaan, vaan joka osaa välittää lukijalle myös ”sotaneuroosien” kokemuksellisen ulottuvuuden sortumatta anakronistiseen psykopuheeseen tai moralisointiin.

Kivimäen teos perustuu hänen englanninkieliseen, Åbo Akademin julkaisemaan väitöskirjaan *Battled nerves* (2013), joka on mielestäni osuvampi nimi siksi, että aikalaiset puhuivat nimenomaan hermoista ja ”heikkohermoisuudesta” eivätkä psyykestä tai mielestä. On aikamoinen saavutus saada oman väitöskirjansa lievästi kivennetystä ja suomeksi kirjoitetusta versiosta maan tärkein tietokirjallisuuspalkinto. Epäilen, että nykyinen neljän vuoden tohtorikoulutusputki voi enää harvoin tuottaa Kivimäen väitöskirjan kaltaisia laajoja ja pitkän uurastamisen vaativia tutkimuksia. Teoksen lähdeaineisto on runsas ja monipuolinen, sisältäen niin sotasairaaloitten potilasasiakirjoja, hermotoilaita varten perustettujen erillisten linnoitusrakennuskomppanioiden sotapäiväkirjoja, Päämajan lääkintöosaston asiakirjoja, sotapsykiatrien julkaisuja, muistitietoaineistoa kuin vakuuttavan määrän tutkimuskirjallisuutta.

Kivimäen tutkimusta on suunnannut myös teorian ja uusien näkökulmien soveltaminen lähdeaineistoon. Hänen lähtökohtansa on uudessa sotahistoriassa, jota luonnehtii muun muassa kulttuuri-

historiallisten näkökulmien huomioon ottaminen. Kivimäki on pyrkinyt sotatapahtumille annettujen merkitysten kulttuurihistoriaan ennen kaikkea analysoimalla sotilaiden omia kokemuksia, traumaa ja institutionalisoitua valtaa. Teoreettinen lähestymistapa ei Kivimäellä ole tarkoittanut yleensä johdantolukuun tunnettua, väitöskirjoille puolipakollista osiota, jossa tekijät punnertavat teoreettista ja metodologista tekstiä koska sen katsotaan ”kuuluvan asiaan”. Kivimäen teoksessa – kuten hyvissä historian tutkimuksissa yleensäkin – teoria ja siihen pohjautuva analyysi kudotaan tekstiin siten, että teoria tai käsitteelliset lähtöoletukset valaisevat käytäntöä ja käytäntö (esim. potilaskertomusten kuvaukset) vahvistaa tai heikentää teorian selitysvoimaa. Kivimäen teoksessa toteutuu myös toinen mielestäni tyypillinen korkeatasoisen historian tutkimuksen piirre: teksti kulkee luontevasti useilla tasoilla niin, että yleinen ja yksityinen kietoutuvat toisiinsa lukijaa palkitsevalla tavalla. Teos ei ole sen enempää yksilötasolla näpervävää mikrohistoriaa kuin makrotasolla löntystelevää yleistä kuvausta, vaan nämä tasot ja myös mesotason – esimerkiksi tietynt sotasairaalan toiminta – toisiinsa yhdistävää monikerroksista kuvausta ja erittelyä.

Kivimäen teos tuo ensimmäistä kertaa Suomessa esille psyykkiset sotavammat historiallisissa konteksteissaan. Kyse on tärkeästä perustutkimuksesta, joka ei kalpele muiden maiden vastaavasta aihepiiristä tehtyjen tutkimusten rinnalla, päinvastoin. Kivimäki ei käsittele mitenkään vähäteltävää ilmiötä, sillä ”yhteensä toisen maailmansodan aikana noin 18 000:aa suomalaissotilasta hoidettiin päädiagnoosinaan psyykinen sairaus tai häiriö” (s. 8). Sotahistorialliselle tutkimukselle Murtuneet mielet on uusi avaus, joka tulee poikimaan joukon pro graduja ja pienempiä tutkimuksia sa-

masta aihepiiristä. Kaltaiselleni psykiatrian historioitsijalle ja mielenterveystutkijalle Kivimäen kirja antaa kiinnostavaa tietoa ja avaa näkökulmia suomalaisen sotapsykiatriaan, diagnostiisiin käytäntöihin ja ”sotaneurootikoille” annettuihin hoitoihin. Kivimäen yksi keskeinen teesi on, että suomalaiset psykiatrit omaksuivat ammatillisen ajattelutapansa ja diagnostiset käytäntönsä saksalaisesta mutta Hitleriä edeltäneestä psykiatriasta. Näin ollen Konrad von Bagh, Sven Donner, Martti Kaila ja muut keskeiset sotapsykiatrit omaksuivat saksalaisen psykiatrian tavan (joka näkyi toki eurooppalaisessa psykiatriassa laajemminkin) palauttaa potilaiden mielenterveyshäiriöt perimään ja ennen kaikkea ”konstituutioon”, myötäsentyisen ”temperamentin” ja osin ympäristön muokkaaman ”persoonallisuuden” rajamailla kulkevaan käsitteeseen. Suomalaisessa sotapsykiatriassa konstituutio oli taikasana, jonka näennäinen tai kauniimminkin sanottuna heuristinen selitysvaivoima oli paljon vahvempi kuin sen varsinainen perinnöllisyystieteellinen perusta.

Mielisairauksien periytyvyyden tutkimus ei vielä toisen maailmansodan sytyessä ollut kovin kehittyntä, mutta se toki oli jo havaittu, etteivät skitsofrenian kaltaiset vakavat mielisairaudet ole suinkaan niin yleisesti periytyviä kuin vielä vuosisadan alkupuolella oli kuvitelu. Suomalaiset psykiatrit kuitenkin omaksuivat johdonmukaisen tiukan linjan, jonka mukaan psyykkisesti ja psykosomaattisesti oireilevat sotilaat olivat ”menettäneet hermonsa” ensisijaisesti oman ”heikon” tai sairauksille altistavan ”dispositionsa” takia ja vasta toissijaisesti taisteluiden ja muiden suoranaisesti sotaan liittyvien tapahtumien vuoksi. Näin ollen itse sota ei ollutkaan synnä sotilaspotilaiden mielenterveyden järkkymiseen; sotatapahtumat toimivat ainoastaan patologiseen konstitu-

tioon perustuvan ”heikkohermoisuuden” laukaisijana. Varsin moni sotilaspotilaista diagnosoitiin konstitutiiviseksi psykopaatiksi ja vielä paljon useampi vajaaälyiseksi.

Mielenkiintoinen on myös Kivimäen huomio iän vaikutuksesta: vanhemmat sotilaat olivat nuorempia alttiimpia oirehtimaan psyykkisesti. Kuten Kivimäki mielestäni aivan oikein huomauttaa, sotapsykiatrinen konsensuspuhe ”konstituutiosta” osaltaan mahdollisti sen, että syy ”hermojen pettämiseen” tai ”tärähtämiseen” vieritettiin sotilaan omaksi syyksi. Sotaa sinänsä pidettiin normaalina koettelemuksena, josta suomalaisen miehen tuli selvitä ainakin henkisesti ehjin nahoin. Tämä tarkoitti ainakin jossain määrin militarisoidun maskuliinisuuden ideologista ylevöittämistä ja samalla lääketieteellistä uhrin syyllistämistä. Kuten Kivimäki toteaa, psyykkisen kärsimyksen stigmatisoiva väheksyminen jatkui vielä pitkään sodan jälkeen.

Kivimäki on kirjassaan ennen muuta uuden sukupolven sotahistorioitsija, ei niinkään psykiatrian tai laajemmin tieteen historioitsija, mikä näkyy muutamissa kohdin esitetyissä epätarkoissa tai yliyleistävissä väitteissä (esimerkiksi mielisairauksien parantumattomuudesta). Pienenä miinuksena on mielestäni myös kirjan lievä epätasaisuus: lähes 100-sivuinen luku ”rintamayhteisöstä” kirjan keskellä ei välttämättä pidä otteessaan muita kuin sotahistorioitsijoita. Mutta kokonaisuudessaan Kivimäen kirja on merkittävä tutkimus ja malliesimerkki siitä, mihin uusi sotahistoria parhaimmillaan pystyy.

– PETTERI PIETIKÄINEN